

HÜSEYİN RAHMİ GÜRPINAR'IN ESERLERİNDE KAHVE VE KAHVE KÜLTÜRÜ

Seda Gül KARTAL*

GİRİŞ

Bir bitki türü olan kahve, ana vatanı Habeşistan'da önce yiyecek olarak tüketilmiş, XV. yüzyılın başlarında ise Yemen'de tanınmaya başlamıştır. Aynı yüzyılın sonlarından itibaren ise kahve bitkisinin tanelerinin çekirdek kısmı, toz hâline getirilerek ve sıcak su ile karıştırılarak içecek hâlinde tüketilmeye başlanmış ve bu şekilde yaygınlık kazanmıştır. XVI. yüzyılın başlarında Mekke'ye, ardından Kahire'ye ve nihayet yüzyılın ortalarına doğru da İstanbul'a ulaşmıştır. (Bostan 2001, ss. 202-203) Bundan itibaren kahve, Osmanlı toplumunda bir içecek olarak her kesimin beğenisini kazanmış, yoğun bir şekilde benimsenmiş ve günlük hayatın vazgeçilmezleri arasına girmiştir. Hatta tükettiği diğer toplumlardan farklı pişirme usulleri ve tüketim biçimleri üreterek zamanla millî bir içecek hâline dönüşmüş ve "Türk kahvesi" adıyla anılmaya başlamıştır.

Osmanlı'da kahve yetişmemesine rağmen dünyaya kahveyi tanıtan da Türkler olmuşlardır, dahası Türk kahvesi kavramı dile o denli yerleşmiştir ki, bu durum Türk kahvesinin aslında bir pişirme yöntemi olduğunu handiyse gölgelemiştir. (Bingöl 2013, s. 79) Bir içecek olarak toplumsal hayatımıza girmesiyle birlikte kahve etrafında çok geniş bir kültürel birikim de oluşmaya başlamıştır. Bu kahve merkezli kültürel birikim ortamı, büyük bir hızla gelişmiş ve geniş bir alana hâkim olmuş, aynı zamanda Türk insanının

* Dr. Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü, El-mek: sedagulkartal@gmail.com.

toplumsal yaşantısına etki etmiştir. (Yıldız 2006, s. 635) Gerçi bu sadece bize mahsus bir özellik değildir. Kahve tüm toplumlarda sosyolojik açıdan ele alındığında sadece bir içecek olarak değerlendirilemez. (Giddens 2012, ss. 38-39) Zira kahve kabul gördüğü her toplumda kısa sürede toplumsal ilişkileri şekillendiren, hazırlanmasından sunumuna ve içimine kadar pek çok ritüeli olan sosyolojik bir olguya dönüşmüştür, (Demir 2014, s. 9) fakat bu ritüeller yaşam şekliyle ilgili olduğu için toplumdan topluma farklılık göstermiştir. Bizde kahve, içme ve tadın çok ötesinde, kendine has nizamı olan kurumsal bir yapılanmanın ifadesidir. Bu kurumun da az çok nüfusuyla bir halkı, bir geleneği, bir kabul merasimi, bir mekân anlayışı ile bir “tezyin” ve “tefriş” tarzı, hatta bir hiyerarşisi vardır. (Tekin 2012, ss. 40-41) Bu nedenle Türk kahvesinin; tadı, kokusu, köpüğü, kendine has pişirme yöntemi, içildiği zaman ve mekânlarla birlikte kendi etrafında bir medeniyet yarattığını söylemek yanlış olmaz. (Keskin 2014, s. 27) Bu özellikleriyle kahve, kültürel ve toplumsal bir içecek vasfı taşımaktadır. Kahve kültürü geçmişten günümüze bazı değişikliklere uğramış, hatta bazı âdet, gelenek ve göreneklerini yitirmiş olmasına rağmen gündelik yaşantımızda hâlen canlı bir biçimde yaşamaktadır.

Köksal Alver, (2004, s. 20) edebiyatın bir ayna gibi içinde oluşturulduğu toplumun normlarını, gelenek ve göreneklerini, bireylerinin de tutum ve davranışlarını yansıttığını ifade eder. Mehmet Kaplan (2002, s. 10) da edebiyatı, bütün kültür ve medeniyet unsurlarının aynadaki aksine benzetir. Bu sebeple kültür sahasındaki tüm unsurların akislerini, edebiyatta bulmanın mümkün olduğunu, her edebî eserde hayat veya kültürün bir parçasının görüldüğünü ve bir eserin güzelliğinin de aksettirdiği hayatın zenginliği ile ölçülebileceğini ifade eder. Bu nedenledir ki Türk kültür ve sosyal hayatımızda etkili bir yer edinen kahve ve kahve kültürü, sözlü ve yazılı edebî ürünlere girmiş, edebiyatımızda geniş akisler uyandırmıştır.

Kahve, başlangıçta edebî ürünlerde daha çok tıbbî, dinî ve siyasî cihetiyle tartışılan ancak keyif verici hassası göz ardı edilmeyen bir madde olarak yer almıştır. (Açıkgöz 1990, s. 1164) Bir kültüre dönüşmesiyle birlikte de kendi etrafında oluşturduğu maddî ve manevî tüm unsurlar ve toplumsal hayatta kendisine özgü yarattığı teamül ve alışkanlıklarla birlikte ele alınmaya başlanmıştır. Bu bakımdan son yıllarda kahve kültürünün edebiyatımıza yansımaları ile ilgili olarak birçok değerli çalışma yapılmıştır. Namık Açıkgöz, *Kahvenâme* adlı çalışmasında, klâsik Türk kültürü ve geleneği çerçevesinde oluşan sözlü ve yazılı edebî kültür birikimlerinde kahveyle ilgili birçok beyit, manzûme, türkû, mânî, tekerleme, bilmece, atasözü, deyim ve fıkrayı tespit edip bir araya getirmiş ve farklı açılardan değerlendirmiştir.* M. Sabri Koz da Kemalettin Kuzucu ile birlikte kaleme aldığı *Türk Kahvesi* adlı eserin ikinci bölümünde Türk halk kültüründe kahvenin yeri ve önemine değinirken masal, halk hikâyesi, geleneksel Türk tiyatrosu, bilmece, atasözü, deyim, ölçülü söz ve türkülerde kahvenin ne şekilde yer aldığına dair örneklerle yer verir.** Beşir Ayvazoğlu ise *Kahveniz Nasıl Olsun? Türk Kahvesinin Kültür Tarihi* adlı çalışmasında kahvenin tarihi, sosyal hayatımıza girişi, kahve etrafında oluşan kültürel birikim gibi hususlardan bahsetmekle birlikte edebî metinlere dayanarak kültür-

* Bkz. Açıkgöz, Namık (1999). *Kahvenâme*, Ankara: Akçağ Yay.

** Bkz. Kuzucu, Kemalettin; M. Sabri Koz (2015). *Türk Kahvesi*, İstanbul: YKY Yay.

müzde kahve ile ilgili âdet ve geleneklere dair açıklamalar yapar.**** Bu eserde Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Can Pazarı*, *Cehennemlik*, *Gulyabani*, *Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç* ve *Nimetşinas* adlı romanlarından da bazı örneklerle yer verilmiştir.

Gürpınar'ın bu beş romanı dışındaki eserleri de kahve kültürü unsurlarına yer verilmesi açısından çok zengin bir içerik taşımaktadır. Bunda Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın eserlerini besleyen en önemli kaynaklardan birinin folklor unsurları olmasının etkisi büyüktür. Önder Göçgün (1993, s. IX) Gürpınar'ın edebiyatımızın önde gelen roman-cılarımızdan birisi olma hüviyetinin yanı sıra bir fikir adamı ve Tanzimat sonrası değiş-meye, gelişmeye başlayan son dönem Türk sosyal hayatının da elli yıllık bir gelenek ve görenek tarihçisi olduğunu belirtir. Berna Moran (2000, ss. 114-115) ise yazarın en çok övülen yönünün gelenekleri, örf ve âdetleriyle İstanbul'un çeşitli dönemlerdeki toplumsal yaşamını canlandıran tarihî yönü olduğuna dikkat çeker. Bu sebeple Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın eserlerinde yer verdiği kültürel unsurlar, daha önce araştırmacıların dikkatini çekmiş, bu bağlamda çalışmalar yapılmış, fakat Beşir Ayvazoğlu'nun çalışması haricinde yazarın eserlerinde yer alan kahve ve kahve kültürü ile ilgili unsurlara alâka gösterilmemiştir.

Bu konudaki eksikliği giderme fikriyle hareket ettiğimiz çalışmamızın amacı kahve ve kahve kültürünün Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın eserlerine yansıyan yönüyle insan ve toplum üzerindeki tesirlerini tespit etmektir. Bu sebeple, öncelikle yazarın ilk romanı *Âyine - Şık*'ı yayımladığı 1889'dan vefat tarihi olan 1944 senesine kadar geçen sürede kaleme aldığı roman, hikâye ve tiyatro türündeki tüm eserleri incelenmiştir. Bu incelemede prensip olarak eserlerin ilk baskıları kullanılmıştır.** Bu eserlerde tespit edilen kahve ve kahve kültürü ile ilgili unsurlar, kendi içinde sınıflandırılarak ve bu doğrultuda örneklerle başvurularak kahve pişirme usulleri, kahve ikramı, kahve tüketiminin biçimleri, kahvenin faydaları, kahvenin yanında tüketilen keyif verici maddeler, telve ve kahve sözleri başlıkları altında incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Böylelikle yarım asırlık bir zaman dilimi içerisinde Türk toplumunu ve toplumunun kültürel zenginliklerini çeşitli yönleriyle ele alan Gürpınar'ın eserlerinde kahvenin kültürel manada toplumsal hayatımızdaki yeri, insan ilişkilerine etkisi ve kahve ve kahve kültürü ile ilgili unutulmaya yüz tutmuş bazı âdet, gelenek, teamül ve alışkanlıklar ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu çalışmamızla kahve ve kahve kültürümüzle ilgili edebiyat ve sosyoloji alanında ileride yapılacak çalışmalara katkı sağlamayı amaçlıyoruz.

Kahve Pişirme Usulleri

Türk kahvesi, yeşil tane hâlindeyken tavada veya dolapta kavrulup özel kaplarda soğutulduktan sonra havanda, dibekte dövülüp ya da değirmende çekilip pişirilmeye hazır hâle getirilir. Aslında kahve, dünyanın her yerinde çeşitli şekillerde kavrulur, dövülür veya el değirmenlerinde çekilir, fakat onu “Türk kahvesi” yapan ve ülkemizde kahve

* Bkz. Ayvazoğlu, Beşir (2016). *Kahveniz Nasıl Olsun? Türk Kahvesinin Kültür Tarihi*, 3. baskı, İstanbul: Kapı Yay.

** Bu eserlerden sadece yazarın *Eti Senin Kemiği Benim* (1963) adlı hikâye kitabının ikinci baskısı incelenmiştir. Bunun sebebi kitabın ilk baskısında yer alamayan on hikâyenin genişletilmiş ikinci baskıya dâhil edilmesidir.

yetişmemesine rağmen dünyada bu adla tanınan ve anılan bir kahve olmasını sağlayan unsurlardan en önemlisi kendine has pişirilme usulleridir. (Kuzucu ve Koz 2015, s. 313) Günümüzde Türk kahvesi ekseriyetle zevke göre sade, az şekerli, orta şekerli ve şekerli olmak üzere dört farklı şekilde pişirilip tüketilmektedir. Hüseyin Rahmi'nin eserlerinde pişirildiği esnada kahveye şeker katıp katmama durumu, kahveyi içecek kişinin zevkinden çok tiryakilik durumuna göre değişir. Mesela yazarın İnsanlar Önce Maymun muydu? adlı romanının kahramanı Muallâ Lâhuti Efendi, yemek üzerine kahvesini nasıl içmek istediği sorulduğunda “*Ben kahve tiryakisi değilim. İçersem her zaman şekerli içerim.*” (s. 256) cevabını vererek kahve tiryakilerinin, tadını ve lezzetini şekerle bozmak istemedikleri için kahveyi şekersiz, bir diğer deyişle sade içmeyi tercih edişlerine göndermede bulunur. Bu tiryakilerden biri *Nimetşinas* adlı romanın kahramanı Emsal Kalfa'dır. Evde hizmetçi olarak işe başlayan Neriman'a elinin işe yatkın olup olmadığını anlamak için ilk iş olarak kahve pişirme görevi verir: “*Ay Neriman, git şu dolabı aç, orada kahve takımları var. Birer fincanlık iki cezve al. Bize birer kahve pişir. Ben sade içerim; öteki kalfa şekerli içer... Haydi, bakayım, elin işe yaraşıyor mu göreyim! Kahveyi sakın kestirme, köpüklü olsun...*” (s. 60) Burada Türk kahvesinin pişirildiği sırada köpüğünün kaçmasına halk dilinde “kahveyi kestirmek” denildiği görülmektedir.

Yazarın eserlerinde yer alan birçok şahıs, kahvelerinin köpüklü olması kadar koyu kıvamlı olmasına da ehemmiyet verir. Mesela *Can Pazarı* romanının kahramanı Veysi, arkadaşı ve kendisi için kahve ısmarlarken kahveciyi bu konuda ikaz eder: “*Baba, iki şekerli kahve yap. Fakat yorgunuz, dikkat et, kestane suyu olmasın.*” (s. 70) Burada az miktarda kahve ile pişirilen kahvenin “kestane suyu”na benzetilmesi dikkat çekicidir. *Cehennemlik* adlı romanın kahramanı, ihtiyar bir kahve tiryakisi olan Hekim Senaî Efendi de aynı benzetmeyi yapar. Kendisi için kahve yapılması emrini verirken de kahvesinin nasıl pişirilmesi gerektiğini uşaklara izah eder:

“*Biraz dinlendikten sonra gözlük adeselerinin parlaklıkları altında gaip olan gözlerini kaldırarak zayıf, kesik bir seda ile:*

- *Bir bardak su ve kahvem,*

dedi. Fakat başı henüz muhataplarına müteveccih, dudakları aralık durduğundan emrini bitirmemiş olduğunu uşaklar anlayarak bekliyorlardı. Ve sonra ağır ağır ilâve etti:

- *Kahvem mümessek fakat menkû' değil matbuh olsun...*

Uşaklar çekildi. Yalnız kalınca:

- *Tabahat de tababet gibi mümkariz oldu. Nerede o eski konaklar? Evvelki uşaklar? Kahvenin atik usul-i tabhı? Şimdi kahve diye lezzetsiz, rayihatsız, kestane suyu gibi meşrûb-i siyah getirirler...*” (ss. 90-91)

Misk, kakule, amber ve karanfil gibi bitkisel maddelerin toz hâlinin çekilmiş veya öğütülmüş kahveye karıştırılması ve elde edilen bu karışımın pişirilmesi, eski kahve pişirme usullerimizden biridir. Senaî Efendi'nin istediği kahve de tat ve koku bakımından zenginlik katması için kahveye “misk” karıştırılması suretiyle pişirilen “mümessek kahve”dir. *Kaderin Cilvesi (Başımıza Gelenler)* romanında da Dinarî İzzet Efendi adlı bir ihtiyarın konağında konuklara geçmiş zamanlara ait bir konukseverlik terbiyesi ile “*eski usul üzere pişirilmiş kakuleli nefis kahveler*” (s. 209) ikram edilir. Bu çeşit kahve-

leri tüketen ve konuklarına ikram eden iki roman kahramanı da Osmanlı kültürünün tüm hususiyetlerini üzerlerinde taşıyan ve geçmişe bağlı kişilerdir. Bu tesadüf değildir, zira bu şahıslar hayat görüşlerine uygun olarak gündelik yaşantılarında kültürel değerleri ve âdetleri yaşatmaktadırlar. Bu değerlerden biri de geleneksek kahve kültürüdür.

Yazarın eserlerinde karşımıza çıkan bir diğer kahve pişirme usulü ise daha ziyade kahve tiryakisi şahıslar tarafından tercih edilen “okkalı kahve”dir. Bu kahvenin özelliği bol telveli, koyu kıvamlı ve köpüklü olması; aynı zamanda normal fincanın iki katı büyüklüğünde olup ekseriyetle kulpsuz olarak tasarlanmış “okkalı fincan”da tüketilmesi- dir. Şeytan İşi romanının kahramanı Muammer Efendi, keyif çatmak için kahve içmeye oturduğu zaman önündeki “*okkalı fincanlar birkaç defa dolar, boşalır.*” (s. 3) *Muhabbet Tılsımı* adlı romanda da kahve tiryakileri olan İlyas ve İshak bir araya geldiklerinde kahvelerini “*küçük yoğurt kâsesi kadar okkalı fincanlar*”da (s. 47) içerler.

Yazarın eserlerinde gördüğümüz bir başka kahve çeşidi ise “taklit kahve”dir. Aynı zamanda bir ticaret metayı da olan kahve, bazı ekonomik problemlere bağlı olarak kahve fiyatlarındaki yükselişler veya savaş dönemlerinde yaşanan yokluklar gibi sebeplerle zaman zaman tüketicilerin zor ulaştığı pahalı bir madde hâline gelmiştir. Bu yokluk dönemlerinde tüketiciler, bilhassa kahve tiryakileri, taklit veya diğer bir tabirle sun’î kahvelere yönelmek zorunda kalmışlardır. Bu kahveler; arpa, nohut, bakla, çitlembik, fındıkabağı ve hindiba gibi bitkisel maddelerin kahve ile karıştırılması veya tek başlarına kahve yerine kullanılması suretiyle pişirilmektedir. “Mırnav... Mırnav” adlı hikâyenin kahramanı Türkan Hanım ve ailesi, bir yangında tüm mal ve mülklerini yitirerek fakir düşmüşlerdir. Kahve alacak parası olmayan Türkan Hanım, bir tiryaki olması sebebiyle çaresizlikten taklit kahve tüketmek zorunda kalır:

“Lâkin hani kahve? Eskiden hastalanınca eş dost ilâç salık verirlerdi. Şimdi birbirimizden yiyecek, içecek reçeteleri alıyoruz. Sepetimde on türlü kahve tertibi var. Bakla kabuğu, zeytin çekirdeği... Daha böyle önceleri süpürüntülüğe attığımız neler varsa kavrulup, dövülüp, çekilip kahve kutusuna konacak! Ve o niyete pişirilip içilecek... Bunlar taka tuka tertibi, içlerinde kahveden başka her şey var.” (1973c, s. 48)

İncelediğimiz eserlerde kahve pişirmek için çoğunlukla mangal kullanıldığı görülmektedir. Bu usul sayesinde mangalın küllenmiş ateşinde yavaş yavaş pişen kahve, ayrı bir lezzet kazanır. Buna “kül kahvesi” de denilir. İlk olarak cezveye kişi sayısına göre su konulur, suya da gerektiği kadar kahve ve isteğe göre şeker ilâve edilir. Ardından mangalın üstüne cezve yerleştirilir ve bu şekilde yavaş yavaş pişen kahve köpüklenir. İlk taşımın ardından köpük fincanlara dağıtılır ve cezve tekrar mangala sürülür; ikinci taşımın ardından ise kahvenin tümü, köpüğü dağıtılmamaya çalışılarak fincanlara dökülür. *Tesadüf* romanının kahramanı Gülsüm de evinin işlerini bitirdikten sonra bir odaya çekilerek kahvesini mangalda pişirir: “*Kaynanamın dırdırından kurtulmak için sokak üstündeki cumbalı küçük odaya çıktım. Mangalı önüme çektim. Cezveyi sürdüm. Belimi şöyle erkân minderinin yastığına dayadım. Oooh, dünya varmış, rahat varmış, biraz nefes alayım, kahvemi içeyim derken sokaktan bir satıcı sesi geldi.*” (s. 43) Bu alıntı- da, mangalın küllenmiş ateşinin üzerine cezveyi yerleştirmek suretiyle kahve pişirmeye “cezveyi sürmek” denildiği ve mangal başında kahve pişirip içmenin, bir dinlenme ve keyif çatma amacı taşıdığı görülmektedir.

Hüseyin Rahmi'nin eserlerinde kahve pişirmede kullanılan mangal çeşitleri şunlardır: Mustatılı'ş-**şekl** (dikdörtgen biçimli) büyücek saç mangal (1902, s. 35), ufak sarı mangal (1915a, s. 36), beyaz bakır mangal (1923, s. 597), battal saç mangal (1928, s. 47). Yazarın eserlerinde kahvenin az da olsa ispiro ocağında (1923, s. 570) ve gaz ocağında (1948, s. 187) da pişirildiği görülmektedir.

Yukarıda bahsi geçen "Mınav... Mınav" adlı hikâyenin kahramanı Türkan Hanım ise mangal kömürü alamadığı için başka yöntemlerle kahve pişirmek mecburiyetinde kalır:

"Ahbaptan biri 'Mezarlıktan kozalak toplayınız. Üç kozalakla iki fincan kahve pişer!' dedi. Sabah karanlıkları kabristanlara gittim. Kozalak değil, mezarlıklarımızda yavaş yavaş selvi bile bulamayacağız. En ufak ot parçasına kadar silmişler, süpürmüşler..."

Yine ahbaptan birisi salık verdi. Bir bütün gazeteyi ufak ufak yırtmalı. Sekize bölmeli. Birer birer kullanmalı. Bir gazetenin aleviyle böyle bir fincan kahve pişiyor, dedi. Denedim, sahi maltız ocağında, ispirotan iyi, güzel pişiyor, ama gazeteyi nerede bulmalı?" (1973c: s. 47)

Türkan Hanım'ın ve ahbaplarının, kahve pişirmek için zorunlu olarak farklı yollara başvurmaları, kahve müptelâlıklarının boyutunu göstermesi açısından mühimdir.

Metres romanında Hâmi Bey (s. 13) ve *Tebessüm-i Elem*'de Mehmet Kenan Bey (s. 551) gibi Frenk hayranı, alafranga tiplerin ise "sütlü kahve" içtiği ifade edilir. Bir miktar kahvenin süte katılmasıyla elde edilen sütlü kahvenin, yazarın eserlerinde sadece Avrupaî hayat tarzını benimseyen iki şahıs tarafından tüketilmesini, sütlü kahvenin kültürümüze batıdan girmiş bir kahve pişirme usulü olmasıyla izah etmek mümkündür.*□

Kahve İkramı

Bir içecek olarak kahve, tüketiminin yaygınlaşmasının ardından her evin ve kamusal mekânın basit bir ikram ve ağırlama vasıtası hâline gelmiştir. Bir fincan kahve ikramı, dostlukları hatırlatan ya da pekiştiren bir sembole dönüşmüş ve bu sebeple zengin ya da yoksul her aile, evinde, varlığı ölçüsünde kahve malzemesi bulundurma ihtiyacı duymuştur. (Kuzucu ve Koz 2015, s. 61) Bu şekilde kahve içme ritüeli gündelik hayatın olağan bir parçası olarak kendine yer edinirken zamanla kişiler arası yüz yüze yeni davranış kalıpları da üretmiştir. (Bingül 2013, s. 86) Hüseyin Rahmi'nin eserlerinde de kahvenin kültürümüze girmesinden itibaren kendisine ait doğurduğu âdetler, gelenekler ve davranış kalıplarından biri olan kahve ikramı geniş bir yer tutmaktadır. Bu ikram bazen konuklara, seçenek sunularak *"kahve mi, çay mı?"* (1964b, s. 15), bazen de başka bir seçeneğe yer verilmeyerek kahvelerini *"sade mi, şekerli mi?"* (1946, s. 146) içmek istedikleri sorularak gerçekleşir. *Hakka Sığındık* adlı romanda ise kahramanımız iş yerine gelen konuğunu odadaki en rahat koltuklardan birine oturtur ve doğrudan kahve ikramına yönelir. (s. 134) *Utanmaz Adam* adlı romanda da ev sahibi, konuğuna benzer şekilde kahve ikramında bulunur:

* XVII. yüzyılın başlarından itibaren kahve, Avrupa'da da tanınmaya ve tüketilmeye başlamıştır. Kısa sürede de alışılmışın dışında popüler olmuştur. Avrupalılar geleneksel içme tarzına saygıdan başlangıçta kahvenin içine şeker katmasalar da bir süre sonra ise acılığını yumuşatmak için kahveyi süte karıştırıp tüketmeye başlamışlardır (Tez 2012, s. 230).

“Avnussalâh mükrim bir beşâsetle hizmetçilere emirler verir:

- Çabuk efendi hazretlerine kahve, cıgara. Nargile emir buyurulursa o da var.

Abdullah Ömer Efendi biraz müteaccip bakışlarla:

- Efendim kulunuzu mahcup ediyorsunuz. Bu kadar izzet ve ikram... Bu kötü dünyada ne iyi insanlar da varmış.

- Bir şey değil efendim, insanlık vazifemiz...” (ss. 440-441)

Burada konuğun, ev sahibine gösterdiği müspet tepkiyi, kültürümüzde kahve ikramının, konukseverliğin en büyük göstergelerinden biri olarak kabul edilmesi ile izah etmek mümkündür. Hatta yapılan bir kahve ikramı, ev sahipleri ile tartışan öfkeli bir konuğun tutumunu müspet manada değiştirmesini dahi sağlar:

“- Haydi buyurunuz. Bir kahve içip dinleniniz...”

Yenge Emine Hanım, kocakarıyı odaya alır. Başköşeye oturtur. Eline kahveyi sunar. İhtiyar kadın, muamelenin aldığı şu netice-i ikram ve nezakete muka-bil tebdil-i tavır lüzumunu his ile...” (1915b, ss. 34-35)

Kaderin Cilvesi (Başımıza Gelenler) adlı romanda kendisinden yardım isteyen fakir bir ailenin evine giden Salâh Efendi ise ev sahiplerinin kendisine kahve ikram edecek imkâna sahip olmadıklarını şu şekilde anlar:

“Kadın bana bitik bir yüzle:

- Efendi, gideyim size bir yorgunluk kahvesi pişireyim, dedi.

Hâlbuki kahve pişirilecek bir evde misafirden böyle bir müsaadeye hiç lüzum yoktur. Bu sual kahvenin pek büyük külfetler ve masraflarla pişirilebileceğini veyahut hiç pişirilemeyeceğini anlatır. Bu garip suale maruz kalan misafir, vereceği kat’î red cevabı ile ev sahibini bu ikram külfetinden kurtarmış olur. Binaenaleyh kahveyi katiyen reddettim.” (s. 125)

Bu romanın şahıslarından biri olan Halise Hanım ise kahve ikramı ile ilgili âdet ve geleneklerin unutulmaya yüz tutmasına dair bir eleştiri yapar:

“Şimdi kahve pişirerek yanlarına çıkıp da: ‘Efendim sefa geldiniz. Uğurlar kademler getirdiniz’ diyelim mi demeyelim mi? Zaman değişti. Bizim bildiğimiz o eski yollar, erkânlar kalmadı. Fakat evlâdım bunlar kiracılarımız olmakla beraber bugün herhâlde misafirlerimiz sayılırlar.

...Biz vazifemizi yapalım da onlar ne derlerse desinler. Güzel bir kahve pişirdim. Mihriban’a yeni prostelasını giydirdim, tepsiyi eline verdim. İki bardak su ile beraber yukarı gönderdim.” (s. 20)

Yine aynı romanda başka bir geleneğe rastlarız. Eğer evde kahve ikramında bulunacak erkek bir hizmetli yoksa erkek konuklara evin hanımı ya da hanımlarından biri kahve ikramında bulunmaz. Kahve tepsisini evdeki kadınlardan biri kapı aralığından uzatır, odada bulunan evin beyi de tepsiyi alarak kahveyi konuklara sunar. (s. 91)

Kahve ile ilgili çok bilinen ifadelerden biri olan “acı kahve” ise halk dilinde alçak-gönüllülük ve tevazu sembolü olarak kabul edilir (Ergun 2014, s. 107) ve bu sebeple kahve ikramında bulunulurken de sık sık telaffuz edilir. Mesela “Horoza Ses Talimi” adlı hikâyede kiralık bir köşke ailesi ile birlikte bekçilik yapan ihtiyar bir kadın, köşkü görmeye gelen beyleri ve hanımları bir ağaç altına “*bir acı kahvemizi içiniz*” diyerek

buyur eder (1934b, s. 66). Ayrıca ikram edilen bir fincan acı kahve, uzun süreli dostlukların habercisi ve bir sosyalleşme aracı olarak da görülür. Bu sebeple *İffet* adlı romanın şahıslarından bir kadın, “mahalleye geldikleri günden beri kimseye bir fincan acı kahve içirmediler” (s. 77) diyerek kendisini ve diğer komşuları evlerine kahve içmeye davet etmeyen, dolayısıyla kendileri ile komşuluk ve dostluk ilişkisi kurmayan İffet ve annesini eleştirir.

Hüseyin Rahmi’nin eserlerinde kahve ikramının çeşitli sebeplerle reddedildiği durumlara da rastlanır. *Bir Muadele-i Sevda* adlı romanda eşleri hakkında mühim bir görüşme yapmak için ilk defa yüz yüze gelen Naki Bey ve Nazire Hanım, Florya’da bulunan bir açık hava kahvesine giderler. Naki Bey, bu kahvede çevrenin birbirlerine yabancı olduklarını anlamaması için Nazire Hanım ve yanında bulunan dadısına kahve ısmarlamak mecburiyetinde kalır. Kadınlar ise toplum içinde yabancı bir erkeğin yanında kahve içmeyi kadınlık terbiyesine aykırı görerek bu ikramı reddederler. (s. 263)

Tebessüm-i Elem romanında ise çevresine kendisini dindar biri olarak tanıtan ve Molla Hanım olarak bilinen Benli Faika adındaki eski bir hayat kadını, tespih çektiği esnada kendisine yapılan kahve ikramını kabul etmez:

“Kahveler tevzi’ edildi. Bir tane de Molla Hanım’a götürdüler. Elindeki tespihi göstererek mükeyyifattan olan bu kara suyu içmek günahına katlanamayacağını işaretle anlattı.

Cemile Hanım:

- Molla Hanım, elinde tespih varken kahve içmez. O kaba soğan sofrusu değil, tam Müslüman...” (ss. 601-602)

Molla Hanım’ın tespih çekerken kahve içmenin mubah olmadığını düşündüğü görülmektedir. Bu tavrından kahvenin, ulema tarafından farklı zamanlarda dinen haram olduğu düşüncesiyle yasaklanmasının hâlâ halk üzerinde etkisinin olduğu anlaşılmaktadır.*□

Yine aynı romanda Şirin isimli hizmetçi “hanımının karşısında kahve içmek teeddübünü unut”tuğu (s. 484) için ikramı reddetmez, ama bunu hatırladığında çok mahcup olur. Konuyu çok fazla dağıtmadan hizmetçilerin kahve içmesiyle ilgili yazarın *Nimetşinas* adlı romanında karşımıza çıkan bir örnekten de bahsetmek istiyoruz. Yukarıda da bahsettiğimiz kendisi de bir kahve tiryakisi olan Emsal Kalfa, evin yeni hizmetçisi Neriman’a “kahve içmek hizmetçiler için terbiyesizliğin büyüğü olduğu hakkında nasayih-i şedidede bulunur” (s. 60) Bu örneklerle bakılarak Osmanlı döneminde hizmetçi kadınların kahve içmesinin toplumda edebe aykırı bir davranış olarak görüldüğü yönünde bir değerlendirme yapılabilir.

Kahvenin sunulma şekli de ev sahiplerinin konuklarına gösterdiği hürmetin ve verdiği değerın göstergesi olarak kabul edilmiştir. Kahve sunumu, ilk olarak saraylarda ve konaklarda kendine has ritüelleri olan bir merasime dönüşmüş, ardından halk tabakasına sirayet etmiş ve halkın her kesimi imkânları dâhilinde bu ikramı en zarif şekilde gerçek-

* Osmanlı’da bazı din adamları, kahvenin tüketimi hâlinde bir şekilde İslamî kuralların çiğneneceğini iddia etmişlerdir ve bu sebeple kahve dönem dönem yasaklanmıştır. Buna gerekçe olarak kahvenin çekirdeklerinin kömür hâline gelinceye kadar kavrularak hazırlanmasını ve bu sebeple insan bedenini için zararlı olduğu görüşünü öne sürmüşlerdir. (Hattox 1996, s. 5)

leştirmeye çalışmıştır. Hüseyin Rahmi, eserlerinde kahve sunumuyla ilgili eski âdetlere fazla yer vermese de bu sunumun hoşla gider bir biçimde yapılmasının önemine değinir. *Metres* romanında bir halayık olan Karanfil, “kısa entarisi altından görünen ince bacaklarını çarpıtıp belini çökerterek fincanı ehemmiyet-i mahsusa ile” (s. 228) evin beyine takdim etmeye çalışır. Kahve sunarken kahvenin fincan tabağına ya da tepsiye dökülmeden konuklara ikram edilmesine de itina gösterilir. Mesela *Cadı* romanında on üç on dört yaşlarındaki köyden yeni gelmiş bir hizmetçi kızın, kahveyi dökmeden hanımının konuklarına ikram etmek için çabalaması şu şekilde aktarılır:

“Kızcağız, tepside dizili lebâleb dolu fincanları taşırmamak için ellerini ileri uzatıp, belini içeri, kıcını dışarı vererek âdeti terazi ile ipte yürüten acemi bir cambazın tehlikeli, mu'tenâ adımlarıyla geliyor; bir kazaya mahal vermek korkusuyla sağ ayağını atınca dilini ağzının sol ucundan dışarı uzatarak şiddetle ısırtıyor; sol ayağını uzatınca aynı ameliye ağzının sağ tarafında vuku' buluyordu. Kızı bu fena huyundan vazgeçirmek için pek çok tekdir etmiş olan Şükriye Hanım, bu defa yine hiddetlenerek:

- Ha! Nazikter... Dilini içeri sok... Terbiyesiz...

Bu kumandaya karşı bıçare Nazikter; birdenbire durdu. Hâsıl olan sarıntıdan tabaklara birer parça kahve döküldü. Bu kabahat Nazikter'den ziyade Hanım'daydı. Çünkü kızın ağzında oynayan o dili, işleyen bir makinenin regülâtörü gibi âdeti bir nâzım-ı hareket idi. Ona 'dilini çıkarma' demek, 'kahveyi dök' emrini vermekle beraberdi. Kızcağız odanın ortasında donakaldı. Melûl melûl hanımın yüzüne bakıyor, dilinin hareketine müsaade edilmedikçe elindeki tepsi ile bir adım daha ileri gidebilmek ihtimali olmadığını lisan-ı hâliyle anlatıyordu.” (ss. 47-48)

Yazar/anlatıcı, bütün çabasına rağmen kahveyi gerektiği gibi sunmakta muvaffak olamayan genç hizmetçi için “Anadolu'da bir gün akşama kadar sırtında taş taşımış olsaydı böyle İstanbulvari kahve vermek için attığı birkaç adımdaki güçlüğü belki çekmiş olmayacaktı.” (ss. 48-49) yorumunu yapar.

Gönül Bir Yeldeğirmenidir Seveda Öğütür adlı romanda ise Erenköyü'nde bulunan bir köşkün emektar hizmetkârı olan Muhsine Hanım, konuklara kahveyi belinde mavi bir peştamal, başında kalın ve kirli bir örtü, elinde adi bir tepsi ile getirir. Ev sahibi ise bu durumdan oldukça rahatsız olur:

“Hiçbir komedyâ hizmetçisi bundan daha gülünç kılıklı, bundan daha aptal tavırlı, daha alık salık, daha tuhaf olamazdı. İşaret etsem ahmakça mukabelede bulunacak, büsbütün rezil olacağız. Hâlâ gözleri Cevher Hanım'da, elindeki tepsiyi ne yaptığını bilmez bir patavatsızlıkla oraya buraya uzatıyor. Hemen hemen kahveleri üzerimize dökcek.

Zevcem bitkin, baygın bana bakıyor. Ben de dudaklarımı ısırarak ona bakıyorum. Böyle sıkılacak teklifi bir misafir geldiği zaman yeni önlüklerini giyerek kahveyi ya Servinaz getirirdi, ya Nevres... Bugün neden bu âdet hilâfına misafirlere en kirli iş kıyafetiyle Muhsine Kadın çıkıyor? Bundaki sebebi anlayamadık.” (s. 88)

Bu alıntıda konuklara kahve götüren hizmetçinin şık giyinmemiş olsa dahi temiz

ve yeni bir önlük takıyor olmasının beklendiği görülmektedir. Bu emektar hizmetçinin, konuk hanımı yakından görmek için böyle bir işe kalkıştığı ise daha sonra anlaşılır. *Deli Filozof* romanının aslı kişisi Hikmetullah Bey ise Koska'da yaşarken piyangodan ikramiye kazanınca ailesi ile birlikte Erenköyü'ne taşınır. Bu aileye uzun seneler hizmet etmiş Anadolulu bir hizmetçi kadın olarak tanıtılan Uğur Ayşe'nin Koska'daki evde konuklara kahveyi ev hâliyle ve kınalı elleriyle sunması tabii karşılanırken yeni taşındıkları köşkte, bu hâl evin oğlu ve kızı tarafından problem hâline getirilir.

“Çelebi:

- Bu döşenecek salonda Uğur Ayşe belinde mavi peştemalı, ayaklarında imam çorapları, kirli, partial mercan terlikleriyle mi gezecek? Misafirlere bu kıyafetiyle kahve verecekse yalnız komşulara eğlence değil, sinemalık bir aile oluruz vallahi...

Filozof:

- Bakınız, Uğur Ayşe'yi 'modernize' etmek işine ben karışmam. Onu şimdiki servanların biçimine sokabilmek için evvelâ bir heykeltıraşa gönderip vücudundan bir hayli kısmını epey yontturmalı.

Uğur Ayşe kapıdan içeriye başını uzatarak:

- Benim lafımı mı ediyorsunuz?

Filozof gülerek:

- Evet, senin lafını ediyoruz.

Caize:

- Ben, Ayşe'yi bir biçime sokarım.

Damat:

- Nasıl?

Caize:

- Başına güzel bir servant bonesi, önüne süslü bir prostela, ayaklarına uzun ökçeli iskarpinler..." (s. 191)

Bu yeni girdikleri modern çevreye ayak uydurmak isteyen ailenin, konuklarına kahve ikramında bulunacak olan hizmetçilerinin kılık ve kıyafeti ile tavrının uygunluğunu bir nevi sosyal statü göstergesi olarak kabul ettiği anlaşılmaktadır. Bu durum kahve sunumunun sosyal hayattaki önemine işaret etmektedir.

Şipsevdi romanının başkışisi Meftun Bey, tahsil görmesi için ailesi tarafından Paris'e gönderilmiş, bir süre sonra ise tahsilini tamamlayamadan, batı hayranı ve kendi kültürüne yabancılaşmış bir tip olarak İstanbul'a dönmüştür. İstanbul'da da alafranga yaşayışına devam etmek istediği için yaşadığı köşkteki hayatını buna göre düzenlemeye karar verir. İlk olarak işe hizmetlilerden başlar ve köşkün hizmetlilerinden biri olan Eleni'ye, alafranga âdetler, tertip ve servis meselelerinde müracaat ettiği Fransız adab-ı muâşeret (savoir vivre) kitabında yazılanlar doğrultusunda kahve sunma eğitimi verir. Meftun Bey'e göre bu eğitim neticesinde hizmetçi kız, kahve sunumunu daha elegant bir şekilde gerçekleştirecektir. (s. 98) Meftun Bey'e göre de kahve sunumu, ev sahibinin hayat tarzını ve kültürünü yansıtan bir unsurdur.

Kahve eski hayatımızda evlilik işlerinin görücü gitme, kız isteme ve düğün gibi bütün safhalarında ritüelin çok önemli bir parçası olarak da kendisine yer edinmiştir (Ay-

vazoğlu 2016, s. 93). Abdülaziz Bey (1995, s. 107), Osmanlı âdet, merasim ve tabirleri ile ilgili malumat verdiği eserinde, eski kültürümüzde görücüye çıkma merasimini ve görüclere kahve sunumunun nasıl yapıldığını şu şekilde anlatır: İlk olarak görücü hanımlar, misafir odasına alınırlar. Bu arada görücü gelinen kız hazırlanır ve kahve ikram etme vakti gelince odaya girer. Kahveler konuklara dağıtılırken de görüclerin karşısına yerleştirilmiş bir sandalyeye oturur. Kahve içme süresince görücler kıza bakarlar ve kızın konuşmasında bir bozukluk olup olmadığını anlamak için münasip bir dille onunla konuşurlar. Bu sebeple kahve fincanlarını âdet gereği bir çeyrek saat kadar ellerinde tutarlar. Vakit geldiğinde de görücler yaşmaklarını ister, kız da hepsine saygılı bir temenna ederek odadan çıkar, bunun ardından da konuklar evden çıkıp giderler. *Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç* adlı romanda ise bir genç kıızı görmeye giden kadınlar, bu şekilde bir merasim beklerken büyük bir hayal kırıklığına uğrarlar. Çünkü görücü geldikleri kız, böyle gelenekleri hiç ciddiye almayan okumuş ve modern biridir. (Ayvazoğlu 2016, s. 94) Bu hadiseyi romanın şahıslarından Ferdane Hanım, oğlu İrfan Bey'e şu şekilde aktarır:

“Tarif ettiğin haneye gittik. Konak yavrusu temiz, pak bir ev... Küçük-hanımı görmeye geldiğimizi anlattık. Bizi gayet alafranga, güzel döşenmiş bir odaya aldılar... Biraz sonra yanımıza ev kıyafetiyle bir taze kız geldi. Ev kıyafeti ama yine şık. Giydiğini vücuduna yaraştırmış... Genç bir mürebbiye, bir matmazel olmalı, dedim. Sonra başladı bizimle konuşmaya... Bir de baktım dili hiç çalmıyor, erkek gibi usturlu, gayet güzel lâkırdı söylüyor. O zaman Frenk kıızı olmadığını anladım. Besbelli bize çıkacak kızın kardeşi olmalı, dedim. Çok geçmedi kendisi kim olduğunu bize haber verdi. Ne dese beğenirsin? ‘Efendim görmeye geldiğiniz kız bendenizim. Validem de şimdi gelecek.’ demesin mi? A, şaşırarak kaldık. Hay esirge Rabbim! Hiç böyle anasından evvel görüclerin yanına çıkan kız görmedim. Dünyada işitilmiş şey değil. Sonra anası da geldi. Görüştük. Terbiyeli, ağır kadın, natıklı bir hanım... Ne yalan söyleyeyim anasından hoşlandım. Fakat kızından hazzetmedim.

Âdettir, hani ya orta yere bir sandalye konur. Kahve ile beraber kız içeriye girer, oturur. Fincanlar verince kız da çıkar... Bizim gördüğümüz, bildiğimiz görüclük işte bu... Bize neden sonra kahve getirdiler. Fincanları verdik. Kız kalkıp gitmedi. Bizimle annesinden daha serbest konuştu. Kuyruklu yıldızdan korkan kadınlarla eğlendi. Nihayet gitmek için kalktı. Bizi orta kapıya kadar teşyi etti. O kadar serbest, o kadar serbest ki, ayrılırken bize: ‘Beni alacak beyefendiye çok selâm ederim’ diyecek zannettim. Hele şükür yalnız bu haltı etmedi...” (ss. 269-271)

Buna benzer bir başka sahne de *Tebessüm-i Elem* romanında yaşanır. Batılı tarzda bir eğitim ve terbiye görmüş, modern bir genç kız olan Ragibe Hanım, görücü usulü evliliğe karşıdır. Bir kır gezintisi esnasında Mehmet Kenan isimli bir gençle tanışır. İki genç bir süre flört ettikten sonra evlenmeye karar verirler ve bu durumu ailelerine bildirirler. Mehmet Kenan’ın annesi oğlunun evlilik kararını öğrenir öğrenmez genç kıza görücü gider. Ragibe ise bu törenin kaidelerine riayet etmeyerek olağan bir misafirlikte olduğu

gibi görücüleri kendisi karşılar ve ardından onlara kahve ve sigara ikramında bulunur. Bu hâl müstakbel kayınvalidesini önce şaşkınlığa sürükler, ardından dehşete düşürür. (s. 222) Ragibe almış olduğu Avrupaî eğitim ve terbiyenin etkisiyle evlilik kararında olduğu gibi görüclere yapılan kahve ikramında da geleneklerin, âdetlerin dışına çıkar.

Türk kahvesi; hazırlanışı, pişirilmesi ve sunumu haricinde bu eylemler sırasında kullanılan araç gereçleri ile de kendi maddî kültürünü oluşturmuştur. Türk kahve geleneğinde, kahvenin sunumunda kullanılan ve ekseriyetle çini ve porselenden yapılan fincanlar, XIX. yüzyıla kadar kulpsuz olarak kullanılmıştır. Bu nedenle sıcak kahveyle dolu fincanların el yakmasını önlemek için değerli madenlerden yapılan zarflar geliştirilmiştir (Ayvazoglu 2016, s. 71) ve uzun yıllar kulpsuz fincanlar, bu zarflarla birlikte kullanılmıştır. *Kaderin Cilvesi (Başımıza Gelenler)* adlı romanının şahıslarından Salâh Efendi ve kayınvalidesi, eski kültürün temsilcilerinden biri olan Dinarî İzzet Efendi'nin, dekoru ile insana bir asır evvelki vakitlere gitmiş hissi yaşatan Süleymaniye'deki konağına giderler. Bu konakta kendilerine kahve ikramı zarflarla yapılır: “Birbirimize bakışıp yutkunmakta iken uşak kârı kadim bir fağfur tepsi içinde kahve getirdi. Mineli zarif fincanlar, altın zarflar iki sıra asker gibi karşı karşıya dizilmişti. Fincanları zarfların içine oturtarak kahvelerimizi aldık.” (s. 209)

Aynı zamanda Osmanlı-Türk kültürüne özgü değerlerden biri olan fincan zarfları gösteriş, zenginlik ve zarafet göstergesi olarak da kabul görmüştür. (Türkoğlu 1997, s. 27) Bu bakımdan ikramda kullanılan araç ve gereçlerin zarafetinin ve kalitesinin, ev sahibinin konukseverliğini ve konuğuna verdiği değeri gösterdiği söylenebilir. Salâh Efendi ise hoş olmayan, rahatsız edici bir mevzu için ziyaret ettikleri konakta karşılaştıkları bu zarif ve geleneksel ikramın ardından “Biz bu ikramlara lâıyk misafirler değildik” (s. 209) diyerek mahcubiyetini dile getirir.

Gönül Bir Yeldeğirmenidir adlı romanda ise bir köşkün hizmetçilerinden biri olan Muhsine Hanım, sadece konuklar geldiği zaman kullanılmak üzere kilitli bir büfede hazır bulundurulmuş fincan takımını, büfenin kilidini açamadığı için konuklara ikramda kullanamaz. İkrâmı ev halkının günlük kullanımda tercih ettiği, fincanları ve tabakları ayrı çeşitten olan toplama bir kahve takımı ile yapar ve bu sebeple de evin beyinden azar یشtir. (s. 93)

Bazen de konuklara kahveden önce veya kahve ile birlikte su veya şerbet gibi içecekler, tatlılar veya sigara ikram edilir. Bu ikramlar da geleneksel kahve kültürü unsurlarından biri olarak yazarın eserlerinde karşımıza çıkar. Mesela *Kaderin Cilvesi (Başımıza Gelenler)* adlı romanda Halise Hanım, yeni kiracılarına hizmetçisiyle birlikte kahve gönderirken kahve tepisine su koymayı ihmal etmez. (s. 20) Ekseriyetle bu âdet, suyun kahveyi yudumlamadan önce içilmesiyle ağzı başka tatlardan arındırma ve bu sayede sadece kahvenin kendine özgü tadını almayı sağlama amacı taşımaktadır. Kahveden önce veya kahve ile birlikte konuklara şekerleme (1946, s. 242) veya şerbet (1926b, s. 445) gibi katı veya sulu tatlıların da ikram edildiği görülür. *Tokuşan Kafalar* adlı tiyatro eserinde ise kahve ile birlikte sigara ikram edilmesi konuk tarafından büyük memnuniyetle karşılanır:

“Hizmetçi kız kahve getirir. Naile önüne yeni açılmış bir Yenice sigara paketi kor. Hizmetçinin kulağına bir şeyler fısıldar.

HAFİZE, bir eline fincanı alır, ötekiyle sigarayı tellendirerek – Söylemeye-yim diyorum ama bu ikramlara nasıl dayanacağım?

NAZMİYE HANIM – Bu ikram ehemmiyetsiz. Her misafire yapılan bir şey.”
(s. 47)

Kahve Tüketiminin Biçimleri

Hep birlikte yemek yemek gibi toplu hâlde bir şeyler içmek de insan kültürünün temel olgularındandır. Kahve de “sosyal içiciliği” teşvik eden evrensel bir içecek olarak hem özel hem de kamusal yaşamda günün her saati tüketilmeye uygundur. (Heise 1996, s. 102) Bilhassa tiryakilerinin güne kahve ile başlamaları nedeniyle sabah vakti ile özdeşleşmiş ve zamanla toplumda bir sabah kahvesi kültürü oluşmuştur. Hatta boş mideye kahve dokunacağı için, kahvenin altına bir şeyler yemek gerektiğinden sabah yenilen yemeğe “kahve altı” denilmiş ve bu kelime zamanla “kahvaltı”ya dönüşmüştür. (Açıkgöz 1999, s. 130) Bu sebeple kahvenin Türk yemek düzenine yeni bir öğün ekleyecek derece etkili bir içecek olduğunu söyleyebiliriz.

Sabahları kahve içme alışkanlığının oluşmasında kahvenin iş gününün başladığına işaret etmesinin, ihtiva ettiği uyarıcı bir etkiye sahip kafein maddesi sayesinde uykunun altına kalın bir çizgi çekerek günün görevlerini yerine getirmesi için insanı uyardırmasının ve zindeleştirmesinin de etkisi vardır. (Schivelbusch 2012, s. 76) Hüseyin Rahmi’nin eserlerinde de sabah vakti ile kahve arasında sık sık ilişki kurulur. *Tesadüf* romanının kahramanı Saibe Hanım, sabah kahvesini içmeden evden çıkan kocasına “*Bir kahve içmeden, böyle gözünüzdün çapağıyla nereye gidiyorsunuz?*” (s. 208) diye sorar. Bu sorudan evlerinde sabah kahve içmenin bir rutin olduğu anlaşılmaktadır. Şeytan İşi romanının kahramanı Muammer Efendi’nin de “*sabahları kalkar kalkmaz gözlerinin çapaklarını kahve buğusu ve sigara dumanlarıyla sil*”diği (s. 3) belirtilir. Bir diğer romanda ise hazırlanan kahvaltı sofrasında süt, tereyağı, yumurta gibi yiyeceklerin yanı sıra kahve de bulunur. (1968b, s. 259).

Ayrıca erkekler kahve kültürü anlamında sosyalleşmeyi ekseriyetle kahvehanelerde yaşarken kadınlar da “şehir içinde, hamam hariç kamusal alanlarda bir araya gelemediklerinden” (Georgeon 1999, s. 56) evlerinde bir “sabah kahvesi” kültürü oluşturmuşlardır. Bu kültür, kahvaltıdan sonra eşin işe, çocukların okula uğurlanmasının ardından yapılan komşu gezmelerine dayanır. (Ergun 2014, s. 110) Kadınlar sabah kahvesine büyük bir önem atfederler. İffet adlı romanın başkişisi İffet ve annesinin bu sabah kahvelerine katılmamaları bir komşuları tarafından kusur olarak görülür: “*Biz her sabah bütün komşular toplanıp kahveler içer, güler oynarız. İnsana karışmıyorlar ki... Komşu kusurları ...*” (s. 77) *Namuslu Kokotlar*’da ise gece mahallede vuku bulan bir hadise üzerine pencereden pencereye konuşan iki komşu kadından biri, diğerini rahat rahat dedikodu yapabilmeleri için sabah kahvesine davet eder. (s. 161)

Bazı eserlerde öğle veya akşam yemeklerinin ardından da kahve faslı yapıldığı görülür. Yemeğin ardından cezveler mangala sürülür ve ev halkı bir müddet kahvelerini içerek birlikte vakit geçirir. (1915a s. 49) Bazen de kahve, gün içinde yapacak bir işi olmayan birinin vakit öldürme aracıdır: “*Cazim Bey öğle yemeğinden sonra ne ile vakit geçireceğini düşünüyordu. Cigara, kahve... Bir fasıl uyku... Sonra yine cigara, kahve...*

Günlerin bu uzunluğunda daha sonra ne yapmalıydı?” (1928, s. 312)

Kahve gündelik yaşamda konukseverliğin göstergesi olmasının yanı sıra uzun süreli ve söze dayalı bir aradalığı sağlayan içecekler arasında da başı çekmektedir. (Bingül 2013, s. 164) Bu sebeple dost meclislerinin aranılan içeceği. Hatta çok bilinen ölçülü sözlerimizden biri olan “Gönül ne kahve ister ne kahvehane, gönül muhabbet/bir dost ister kahve bahane” dizeleri Türk kültüründe kahve, dost ve muhabbet kavramlarını buluşturmuştur (Ergun 2014, s. 109). Kahve, zamanla dost sohbeti ile özdeşleşmiş ve sosyal hayatın bir parçası hâline gelmiştir. Bir sohbet esnasında dostlarla karşılıklı ağır yudumlarla kahve içmek her kesimin benimsediği ve sohbete lezzet katan bir alışkanlıktır. Hüseyin Rahmi’nin eserlerinde de birçok şahıs aileleriyle ve dostlarıyla “*birer elde kahve, öbüründe sigaralar*” (1911, s. 436) söze girer ve “*ellerindeki kahve fincanlarının diplerindeki tortuları çalkaya çalkalaya içerek göz süze süze cigaralarını çekerek pek koyu bir muhabbete*” (1925, s. 151) dalarlar. Bu şekilde yazarın, kahvenin keyif verici bir içecek olmasının yanında insanları birbirine yakınlaştıran ve kaynaştıran bir sohbet aracı olma özelliğinin altını çizdiğini söyleyebiliriz. Birlikte tüketilen bu kahveye yazarın eserlerinde “*sohbet kahvesi*” (1964b, s. 78) de denilir.

Kahve dedikodu yapılan ortamların da vazgeçilmezlerinden biridir. *Gönül Bir Yel Değirmenidir Sevda Öğütür* romanının kahramanı Lâtfeye Hanım dedikodu yaparken kahve fincanını elinden düşürmez:

“...Lâtfeye Hanım, biraz kambur, çenesinin ucu yukarı, burnunun tepesi aşağı kıvrılmış... Aralarında hemen hemen birbirine çatacak bir fısıltı var gibi duruyorlar. Ferhat ile Şirin’deki cadıyı andırır eski tip bir kocakarı... Bunun bir eline okkalı bir fincan kahve, ötekine yanmış bir cigara sunduktan sonra artık dinlemeli. Kaplumbağalar deve, sivrisinekler yarasa olur.

Bir sabah Lâtfeye Hanım köşke gelmişti. Dinleyiciler halkası ortasında, elinde cigara, kahve anlatıyordu. Sabiha ile biz de onu dinlemeğe indik. Dedikodunun zeminini uğursuz köşkün yeni kiracıları teşkil ediyordu. Lâtfeye Hanım, her yudum kahvenin arkasından çektiği her nefes cigarada gözlerini süzüp sözün balını akıta akıta diyordu ki:” (ss. 53)

“Balta ile Doğuran Böyle Doğurur!” adlı hikâyede de kadınlar bir odada toplanıp mangal başında kahvelerini içerek dedikodu yaparlar:

“Evin alt katında tavanı basık bir oda vardır. Pencerenin önünü süsleyen sardunyalı, şebboylar, kınaçiçekleri mahallece buraya has bahçe adını kazandırmıştır. Haftada birkaç defa bu odada âdeta bir divan kurulur, mahal- lenin çeneleri kuvvetli, dilleri cür’etli dedikoducu kadınları geniş bir bakır mangalın çevresine toplanırlar; cezveler sürülür, sigaralar tütürülür, onun bunun ayağına ip takarak sürürler, süründürürler.” (1939, s. 64)

Bazen havadan, sudan bir sohbete yarenlik eden veya dedikoduya tat katan kahveye bazen de dertleri dillendirirken ihtiyaç duyulur. Dostlar kahve ikramının ardından hemen dertleşmeye başlarlar. Zira kahve, insanı sohbete sevk ettiği için duyguları, kederleri ve dertleri de dışa vurmayı kolaylaştırır: “Bu öyle acıklı bir hikâye, bir dertli macera ki anlatmakla bitmez tükenmez. Hangisini söyleyeyim? Neresinden başlayayım bilmem ki? Hele gel yukarı çıkalım. Kutuda biraz bayat kahve var, ispiirtoda pişireyim. Karşı karşıya

geçelim, ben anlatayım, sen ağla...” (1923, s. 570)

Bir hikâye anlatırken de konuşmacıların ve dinleyicilerin kahveye ihtiyaçları vardır. “Tövbeler Tövbesi” adlı hikâyenin kahramanı Hasibe Hanım uğradığı gülünç bir felâketin hikâyesini, kendisinden dinlemek için etrafına toplanan kalabalığa elinde kahvesi ve sigarası, “bu iki mükeyyifenin dumanları arasında süzüle süzüle” (1933c, s. 83) anlatmaktan keyif alır. *Muhabbet Tilsımı*’nda konuşmayı ve insanlara kendilerini dinletmeyi seven iki ihtiyar olan İlyas ve İshak da çevresindekilere mangal başında, kahve eşliğinde hikâyeler ve masallar anlatırlar:

“Ağalar odasında battal saç mangalın başında bağdaş kurup da küçük yoğurt kâsesi kadar okkalı fincanları ele aldıkları, uzun kiraz ağızluklara parmak kalınlığında cigaraları geçirdikleri vakit artık sefalarına payan olmazdı. Yine bir akşam mangal başına çöreklandılar. Hacısının, hocasının, sofusunun, beynamazının, gencinin, ihtiyarının, bütün İstanbul halkının ayaklarına ip takıp sürükledikten sonra İlyas Ağa bir fıkra nakline girdi. Onların me’hazları: ‘Tilsımname’, ‘Tutiname’, ‘Kadi-i Kutbüddeveran’, ‘Şahmeran Hikâyesi’ nev’inden birkaç kitaptan ibaretti. Bunları başka birine okutturup dinlerler ve sonra kendileri okumuşlar gibi, yani kendi semere-i mütâlaaları gibi ona buna yani kendilerini dinlemeğe tahammül gösterenlere satarlardı.” (ss. 47-48)

Ayrıca bir başarı kazanınca veya uzun zamandır beklenen güzel bir haber alınınca da bazı şahısların kendilerini ödüllendirmek için bir “zafer kahvesi” ismarlamadıkları görülür. Bu, bazen pazarlık neticesinde karşı tarafla istenilen fiyata anlaşmak (1934a, ss. 198) gibi ticarî, bazen de evin balkonunu istila etmiş karıncalardan kurtulmak (1973c, s. 94) gibi küçük ve önemsiz bir başarıdır.

Hüseyin Rahmi’nin eserlerinde kahvenin içilme vakitleri ve sebepleri kadar içildiği mekânlardan da bahsedilir. Bazı aileler her gece kahvelerini ve çaylarını en müzeyyen salonlara dahi değiştirecekleri ateş başında, “*mangal başı safa*”sı (1948, s. 121) yapıp içerler. Bu aile bireylerinin birbirlerine olan yakınlıkları ve sıcak ilişkileri mangal başında yapılan kahve sohbetleriyle ilişkilendirilir.

Mangal başında kahve keyfi yapmak kimilerine göre bir tür zevk ise de aksini düşünenler de bulunmaktadır. *Deli Filozof* romanının şahıslarından biri olan Hafize Hanım, Koska’da bulunan evlerinden Erenköy’ndeki köşke taşınınca kahvesini havuz başında içmeye başlar ve eski evinde mangal başında kahve içtiği günleri küçümser: “*Kibarlık ne iyi şeymiş! Koska’nın kapanık odasında mangalın külüne karşı kahve içmek nerede, burada kırlara, denizlere bakarak yudumlarını çekmek nerede?*” (s. 193)

Konaklarda, köşklere ve yalılarda yaşayan şahısların ekseriyetle pencere önünde veya bahçede kahve içmeyi tercih ettikleri görülmektedir. *Metres* romanının şahıslarından biri olan keyfine ve rahatına düşkün Arapça Hocası’nın da en büyük zevki, yemeğin ardından bahçede bir ağacın altına oturup denize karşı kahvesini ve sigarasını içmektir. (s. 95) “Allah Gönlüne Göre Versin” adlı hikâyenin kahramanı Sabih Bey, Boğaz’a bakan bir köşkün sahibidir ve sabah kahvesini denize bakarak içmeyi tercih eder. (1943b, s. 61) Bu gibi örneklerden kahvenin lezzetinin hoş bir manzara seyriyle tamamlandığı anlaşılmaktadır.

Yazarın eserlerinde, kahvenin kültürümüze kattığı bir kamusal mekân olan kahvehanelere de çokça yer verdiği ve kahvehaneleri birçok farklı fonksiyonuyla ele aldığı görülmektedir.*[□] Mahalle kahvehaneleri; Unkapanı, Şehzadebaşı, Kapalıçarşı ve Boğaziçi gibi semtlerde bulunan ve bir mahalleye aidiyeti olmayan merkez kahvehaneler; köy ve kır kahvehaneleri bunlardan bazılarıdır. Bu kahvehanelerde arkadaşlarla bir arada bulunma, dertleşme, dedikodu yapma, sohbet edip eğlenme, iskambil ve tavla gibi oyunlar oynama ve dinlenme esnasında başlıca tüketilen içecek kahvedir. Hüseyin Rahmi'nin eserlerinde kahvehaneler, hijyen açısından problemli mekanlar olarak gösterilir. Bu sebeple orada pişen kahveler de ekseriyetle iyi bir kahvenin hususiyetlerini taşımazlar. Şipsevdi romanında tramvay ispirleri, iki sefer arasında güç toplamak için Aksaray tramvay durağının yanındaki kahvelerin dışına atılmış iskemlelerde oturarak dinlenme kahvesi içerler. Burada içinde kahveden ziyade kaynatılmış arpa suyunun bulunduğu fincanlara sineklerin düştüğünden, fakat kahveyi içen kişilerin alıştıkları için bu durumdan büyük bir rahatsızlık duymadıklarından bahsedilir. (s. 33) *Bir Muadele-i Sevda* romanının kahramanı Naki Bey, Kâğıthane'de oturduğu bir kahvehanede, bir kahve ısmarlar ve kahveci kendisine “*kirli bir tepsi derununda bulanık bir su ve katran renginde bir fincan kahve*” (s. 163) getirir. *Can Pazarı* romanında ise kahveci fazla müşterisi olmadığı zamanlarda kahvenin kedisinin pirelerini ayıklar ve bu pireleri kahveleri pişirdiği mangalın ateşine atar. Bu durumu bilip rahatsız olmalarına rağmen müşteriler orada kahve içmekten geri durmazlar. Sadece kahveciyi, kahveler pişerken pireleri mangala atmaması için ikaz etmekle yetinirler. (s. 70) Bazı kahvehane müşterileri de pek güvenmediklerinden olsa gerek kahvelerinin iyi pişirilmesi için kahveciyi ya da çırağını tembih ederler. Bu şahıslardan biri olan İnsanlar Önce Maymun muydu? romanının kahramanı Hayrullah Efendi, kendisini Unkapanı Köprüsü yakınında bulunan bir kahvehanede ziyaret eden Enis Buharî'ye kahve ısmarlarken kahveciyi bu sebeple ikaz eder:

“*Misafirine bir iskemle uzatarak:*

- *Hele şöyle buyurunuz, dedikten sonra, çırağa seslendi:*

- *Gel Cemal, sor bakalım, efendi hazretleri ne emir buyuruyorlar? Kahve mi, çay mı?*

Karşısına dikilen Cemal'e, Enis Buharî:

- *Şekeri karar bir kahve...*

Arkasından Hayrullah Efendi ilâve etti:

- *Kestane suyu olmasın.*

Bu tembihi içeriden işiten kahveci, bir taş sayarak:

- *Kestane suyu, Sarıyer'dedir. Burada ne gezer! dedi. ”* (s. 27)

Bu kahvehaneler yazarın eserlerinde söz konusu olumsuz özelliklerine rağmen müşterilerinin sigara veya nargile eşliğinde kahve içip keyif çıktıkları, dinlendikleri ve sosyalleştikleri önemli mekânlar olma özelliğini yitirmez.

* Hüseyin Rahmi'nin eserlerinde kahvehane ve kahvehane kültürünün geniş bir yer tutmakta olduğunu tespit ettik ve bu sebeple bu konunun ayrı bir çalışmada ele alınması gerektiğinin daha uygun olacağını düşündük. Bu bakımdan çalışmamızda sadece, kahvenin bir içecek olarak kahvehanelerde nasıl pişirildiği ve tüketildiğine değineceğiz.

Yazarın *Son Arzu* adlı eserinde ise kahvenin bol tüketildiği mekânlardan biri olarak çayhaneler karşımıza çıkar. Bilhassa Ramazan aylarında tiryakilerin büyük rağbet gösterdiği Divanyolu, Şehzadebaşı, Direklerarası'nda bulunan çayhanelerde iftarın ardından tütün ve nargile tiryakisi müşteriler tarafından “kahvenin biri bitmeden öteki ısmarlanır.” (s. 14)

Hüseyin Rahmi'nin eserlerinde kahve içmenin de tıpkı ikram etmekte olduğu gibi farklı şekilleri olduğu görülmektedir. Bazı şahıslar kahveyi, tadını ve lezzetini tam manasıyla alabilmek için “ağır yudumlarla” (1929, s. 35), bazıları da “höpürdeterek” içmeyi tercih ederler. (1915b, s. 312) Kahveyi höpürdeterek içmenin, içenin memnuniyetini, keyfini yansıttığı ve böylece ikram sahibinin de kahvenin hora geçtiğini düşünmesine ve memnun olmasına yol açtığı bilinmektedir. (Kuzucu ve Koz 2015, s. 318) Bazı tiryakilerin ise kahvelerini “kahvenin son yudumlarında fincanın telvesini elinde çalkalaya çalkalaya” (1923, s. 572) veya “kahve fincanının dibine dilini uzata uzata telvesini yalayarak” (1902, s. 66) tükettikleri görülür. Bu tarz kahve içiş ise adabımuâşerete aykırı bir davranış olarak görülür.

Kahvenin Faydaları

Kahvenin halk arasında şifa verici, sıhate faydalı bir madde olarak tüketildiği de bilinmektedir. Bilhassa içene canlılık ile güç verdiği ve sıkıntılı düşünceleri gidererek ferahlık sağladığı, hayali genişlettiği, hafızayı kuvvetlendirdiği ve hazmı kolaylaştırdığı kabul edilir. (Toros 1998, ss. 18-19) Hüseyin Rahmi'nin de birçok eserinde kahve bu yönleriyle ele alınır. Mesela kahvenin yorgunluğu giderici ve zindelik verici özelliğinden yola çıkılarak yorucu bir işin ardından içilen kahveye “istirahat kahvesi” (1911, s. 25) veya “yorgunluk kahvesi” (1964a, s. 125) denilir.

Aynı zamanda kahvenin içinde barındırdığı uyarıcı etkisi olan kafein nedeniyle merkezî sinir sistemini etkilediği ve böylece insanı uyarıp zihni açtığı, algılama sürecini hızlandırdığı ve düşünceleri berraklaştırdığı bilinmektedir. (Schivelbusch 2012, s. 47) Bu sebeple de ekseriyetle tiryakilerinin, kahvelerini ve kahvenin yanında içmeyi alışkanlık hâline getirdikleri diğer keyif verici maddeleri tüketmeden benliklerini bulamadıkları görülür. Bu şahıslardan biri iflah olmaz bir kahve, tütün ve enfiye tiryakisi olan *Cehen-nemlik* adlı romanın kahramanı Senai Bey'dir. “Bu üç mükeyyifin, doksan senelik yıpranmış asabı üzerinde, sıra ile tesirat-ı tenbihiyesi görülmeden onun dimağındaki uyusukluk açılmaz, gözlerinin dumanı gitmez” (s. 91), işitme ve dokunma sinirleri işlemez. Şeytan İşî romanının kahramanı Muammer Efendi de kahvesini ve sigarasını içmeden kendine gelemeyen tiryakilerden biridir.

“Sabahları kalkar kalkmaz gözlerinin çapaklarını kahve buğusu ve sigara dumanlarıyla siler. Okkalı fincanlar birkaç defa dolar boşalır. Yapılmış sigaralarının ikisi kulaklarının arkasında, beşi önünde, sekizi sarılmak üzeredir. Başı, beyni hiç yerinde değildir. Nerededir kendi de bilmez. Bu keyif çatışıyla benliğini bulmaya uğraşır” (s. 3)

Başka bir roman kahramanı da kahve ve sigara ile aklını, fikrini başına toplamaya, muhakemesini ve şuurunu düzeltmeye uğraşır. (1929, ss. 204-205) Bunlara ilâveten kahve, yazarın eserlerinde sinirli veya üzgün olunan zamanlarda teskin edici bir ilaç niyeti-

ne de tüketilir. *Nimetsinas*'ta hizmetlilerden birinin evden ayrılışından dolayı büyük bir üzüntü duyan kahve tiryakisi Sabire Hanım, kendisini “*yatıştırmak için üst üste sekiz kahve*” (s. 231) içer. Bir başka roman kahramanı, kendisiyle öfkeli bir tavırla konuşan bir kadın konuğuna kahve ısmarlar ve sigara ikram eder. Bir süre sonra içtiği kahve ile sigara, “*kavaf karının sinirlerini yatış*”tırır. (1919b, s. 104) “*Namusla Açlık Meselesi*” adlı hikâyenin kahramanı Büyükbaba, tiryakilik keyfini yerine getirmek tadından bir süre yoksun kaldıktan sonra ilk içtiği kahve ve tütünle sinirlerine “*tatlı bir rehavet*” (1933b, s. 10) getirir. Bir başka roman kahramanı da zihnini kaplayan karamsarlık dumanını dağıtmak için kahve üzerine kahve içer (1926a, s. 159). Bazen de can sıkıntısından kurtulmak için kahveye başvurulur: “- *Şükriye, dışarıda, oda kapısının yanında ufak bir mangal ile kahve takımı gördüm. Cezveyi sürsek de baba kız karşı karşıya birer fincan höpürdetsek belki can sıkıntısını def'e medâr olur. Üzerimde büyük bir ağırlık var...*” (1915b, ss. 312-313)

Bunlar dışında kahve, hazmı kolaylaştırıcı bir yiyecek olarak da tüketilir. İnsanlar Önce Maymun muydu? romanının kahramanı Muallâ Lâhuti Efendi, akşamdan yediği yemeği henüz sindirememiş olduğu için kendisine getirilen kahvaltı tepsisini reddeder. Bunun yerine bir fincana biraz süt koyup üzerine de azıcık kahve katar ve bir dilim francalayı bu sütlü kahveye batırarak yer. (s. 259)

Bütün bu örneklerle bakılarak kahvenin, yazarın eserlerinde yer alan şahıslar tarafından sadece keyif çatmak için değil; dinlendirme, rehaveti üzerinden atma, zihni uyan-dırma, sinirleri teskin etme, iç sıkıntısını ortadan kaldırma ve hazmı kolaylaştırma gibi faydalarına inanılarak tüketildiği yönünde bir değerlendirme yapılabilir.

Bunun dışında kahvenin “*insanın uykusu ile beraber şehvetini de*” (1964a, s. 92) kesici özelliğine dikkat çekerek zararları olduğunu ifade eden bir roman şahsı da bulunmaktadır. *Dünyanın Mihveri Kadın mı Para mı?* romanında da bir doktor hastasına et, ekmek ve çay ile birlikte sağlığa zararlı olduğu gerekçesi ile kahveyi de yasaklamıştır. (s. 156)

Ayrıca kahvenin koyu tenli kadınlar tarafından süs aracı olarak da kullanıldığı anlaşılmaktadır. *Tesadüf* romanında Hoşdem isimli Habeş kadın, ten rengine uyması sebebiyle yüzüne pudra yerine “*gayet açık kavrulmuş, ince çekilmiş kahve istimal*” (s. 149) eder.

Kahvenin Yanında Tüketilen Keyif Verici Maddeler

Bazı kahve tiryakileri, kahvelerinin yanında sigara, nargile ve enfiye gibi keyif verici maddelerden birini tüketmeyi tercih ederler. Bilhassa kahve içerken keyfine keyif katmak için sigarasını tellendiren şahıslara yazarın birçok eserinde rastlarız. Bu kahve tiryakileri, ekseriyetle sigaralarını kahveleri hazır olduğunda ve önlerine geldiği anda yarıklar ve “*her yudum kahveyi sigara dumanıyla cilalandırarak*” (1911, s. 436) içerler:

“*İhtiyar Arnavud kahveye, sigaraya düşkündür. Ufak gaz ocağına cezveyi kor. Sigarayı sarar. Köpüğünü kaçırmamak için büyük dikkatle pişirdiği kahveyi okkalı fincana boşalttıktan sonra tütünü de yakar. Gece sokakta elektrik ışıklarının rüzgârla kıpırdayan yaprakların üzerindeki pırıltı oyunlarını seyrederek keyfini çatar.*” (1948, s. 187)

Bu şahıslardan bir diğeri de *Nimetşinas* romanının şahıslarından biri olan Emsal Kalfa'dır:

"Kahveleri pişirdi. Sadesini Emsal'e. şekerlisini Şevkefza'ya verdi. Emsal: - Haydi, kızım, bir de ateş getir; emrini verdikten sonra cebinden ufak bir tabaka çıkardı. Gayet cılız, ince yapılmış sigaralardan bir tane aldı, yaktı. Bir yudum kahveden sonra sigarayı öyle bir çekiş çekti ki burun deliklerinden parmak kalınlığında dumanlar çıkmaya başladı. (ss. 60-61)

Bazen de kahvelerin ısmarlanmasıyla birlikte nargile ateşlenir (1968b, s. 45) ve kahveden bir yudum içildikten sonra nargileden bir nefes çekilerek keyif tamamlanır. (1923, s. 476) Yazarın *Son Arzu* adlı romanının kahramanı Feyzullah Efendi ise kahvesinin yanında tütün ve enfiyeyi tercih eder. Geleneksel kültürün temsilcilerinden biri olan Feyzullah Efendi için Ramazan günlerinde tiryakisi olduğu kahve, tütün ve enfiyeden yoksun kalmak hayli güçtür. Bu sebeple iftardan önce perhizcilik üzerine yazılmış Arapça ve Farsça eserler okuyarak kendi kendine tavsiyelerde bulunarak vakit geçirir. Bu hâl iftar saatine kadar devam eder:

"...İftardan sonra odasında kahve, sigara ve enfiyeyi birbirine ulaya ulaya künkürler. Bir müddet sonra gözlerini açar. Yine bu üç 'mükeyyife'yi birbiri ardınca sıralar. Eğer komşulardan kendi gibi bir iki tiryaki ihtiyar; zatını ziyarete gelmezse divanlara dalar. Kâlâyî'nin ehlikeyf hakkındaki terci-i bentini okur:

*Kahve fincanı elinde hele ettikçe şükr
Kendi içti sanır ol kahveyi çakşırı içer*

*.....
Kahve, ma'cûn, tütün, enfiye vü kâfir afyon*

İşte beş şeydir eden bizi azîzim mecnûn" (ss. 85-86)

Telve

*"Kahve tortusu, fincan ve cezvenin dibinde oturan tortu"*ya (Şemsettin Sami 2010, s. 1200) telve denilir. Türk kahvesinin telvesiyle birlikte ikram edilmesi, kahve falı geleceğinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu fal çeşidi, kahve içildikten sonra dibinde telve olan fincanın üzerine tabağının koyulmasına, ardından her ikisinin birlikte ters çevrilmesine ve bu suretle telvenin fincan ve tabakta çeşitli şekiller almasına dayanır. Bu şekillere, benzetmeler vasıtasıyla o fincandan kahve içen kişinin hayatına ve geleceğine dair anlamlar yüklenir ve yorumlar yapılır. Hüseyin Rahmi, eserlerinde kahve falı gibi batıl inançlara ve hurafelere inanan, bunlara göre hayatlarını şekillendiren insanları eleştirel bir bakış açısıyla ele alır. *Dirilen İskelet* adlı romanda pozitivist bir dünya görüşüne sahip olan Tayfur; kahve falı bakan ve geleceğe dair tahminlerde bulunan Nasıra isimli genç kadını dinledikten sonra şunları düşünür:

"Yeisle bîçarenin bir nevi cinnet nöbetine tutulmuş olduğuna hükmetti. Bu hâle sebep kendisiydi. Kızın böyle nücumdan, burçtan, elden, kafadan, kahve veltesinden daha birçok şeylerden istikbal okumak gibi garabetleri vardı. İşte şimdi bu deliliği artmış, saçma sapan bir dereceye varmıştı. Fakat bazen

ne muntazam bir ifade, ne müessir bir mantık, ne büyük bir felsefe ve ikna kuvvetiyle söylüyordu.” (s. 187)

Evlere Şenlik Kaynanam Nasıl Kudurdu? adlı romanda ise telvenin fincanda aldığı şekillerin kahvenin hazırlanması, pişirilmesi ve tazeliği ile olan ilişkisi hakkında bilgi verildikten sonra kahve falı da dahil olmak üzere tüm fal çeşitlerinde asıl marifetin falı yorumlayan kişi de olduğu ifade edilir. (s. 121)

Yazarın “Aferin Hayrullah” adlı hikâyesinde ise telveden halk hekimliğinde yararlanıldığı görülür. Bu hikâyede evin hanımı, hizmetçi kızın hamile olduğunu kahve telvesi yalamasından anlar:

“Bir gün zevcesi telaşla karşısına çıkarak:

- Bey, tuhaftıktan haberin var mı?

- Hayrola!

- Bizim Karanfil, yıkamak için götürdüğü kahve fincanlarının içinde ne kadar telve varsa yalayıp yutuyormuş.

- Vay pisboğaz vay ...

- Buna pisboğazlık değil, aşerme diyorlar.

Vahdet Bey biraz bozularak:

- Ne demek o?

- Gebelere ârız kül, kömür yediren acayip bir iştah ...” (1920, ss. 34-35)

Bu alıntıdan anlaşılacağı üzere halk arasında kahve telvesi yalayan ve yiyen kadınların aşerdiğine, yani hamile olduğuna dair yaygınlaşmış bir inanışın olduğu görülmektedir. Aynı şekilde yazarın *Tesadüf* romanında ve “Melek Sanmışım Şeytanı” adlı hikâyesinde genç kızların hamile olduğu kahve telvesi yalamalarından anlaşılır.

Kahve Sözleri

Kahve; ülkemize gelişinin ardından kısa sürede toplumun her kesimine yayılmış ve bu yayılmanın etkisiyle bir kültür oluşturmuş, bu kültür de zamanla halk arasında kahve ile ilgili çeşitli kelimeler, atasözleri, deyimler ve ölçülü sözler türetmiştir. Hüseyin Rahmi’nin eserlerinde kahve ile ilgili veya kahve kelimesinden türeyen kelime ve terimler şunlardır: *Kahvaltı* (1973a, s. 48), *sabah kahvesi* (1912b, s. 132), *istirahat kahvesi* (1911, s. 25), *yorgunluk kahvesi* (1968a, s. 293), *sohbet kahvesi* (1964b, s. 78), *acı kahve* (1964a, s. 138), *şekerli kahve* (1948, s. 128), *az şekerli kahve* (1926b, s. 28), *mümessek kahve* (1919b, s. 70), *sütlü kahve* (1923, s. 551), *kahve telvesi* (1900b, s. 290), *kahve tiryakisi* (1968b, s. 139), *kurukahveci* (1973b, s. 163), *kahve değirmeni* (1924, s. 86), *kahve kutusu* (1915b, s. 350), *kahve takımı* (1943a, s. 93), *kahve cezvesi* (1915a, s. 36), *kahve fincanı* (1945, s. 30), *okkalı fincan* (1948, s. 187), *zarf* (1964a, s. 209), *kahve tepsisi* (1899, s. 166), *kahve stili* (1926a, s. 173), *kahve çömleği* (1911, s. 25), *telve çömleği* (1900b, s. 291), *kahvehane* (1934a, s. 26), *kahveci* (1919c, s. 7), *kahveci çırağı* (1968b, s. 39), *kahvecibaşı* (1911, s. 44), *mahalle kahvesi* (1933a, s. 82), *köy kahvesi* (1935, s. 18), *esnaf kahvesi* (1964a, s. 150), *esrar kahvehanesi* (1927, s. 166), *tulumbacı kahvesi* (1911, s. 169), *sıra kahveler* (1948, s. 112), *ayak kahvecisi* (1925, s. 530), *kır kahvecisi* (1973b, s. 97), *plaj kahvecisi* (1973b, s. 123), *kaldırım kahvecisi* (1926a, s. 69), *külhanbeyi kahvesi* (Ben Deli 1925, s. 383), *kahve peykisi* (1964b, 45), *kahveci iskemlesi*

(1900a, s. 491), *kahve ocağı* (1928, s. 264). Kahve kelimesinden türemiş bir renk olan *kahverengi* (1899, s. 126) ve bu rengin farklı tonlarını ifade eden *sütlü kahverengi* (1920, s. 38) ve *açık kavrulmuş kahverengine* (1923, s. 190) de yazarın eserlerinde rastlanır.

Kahve ile ilgili olarak yazarın eserlerinde kullandığı fiiller ise şunlardır: *Kahve ısmarmak* (1912a, s. 257), *kahve söylemek* (1900a, s. 811), *kahve pişirmek* (1973a, s. 33), *cezve sürmek* (1915a, s. 36), *kahve sunmak* (1915b, s. 35), *kahve getirmek* (1899, s. 163), *kahve vermek* (1964a, s. 21), *kahve içmek* (1929, s. 35), *kahve höpürdetmek* (1968b, s. 214), *kahve yetiştirmek* (1933b, s. 10), *kahveye çıkmak* (1926b, s. 20).

Aynı zamanda “kahve”nin roman şahısları tarafından farklı şekillerde ifade edildiğini de görürüz. Bazı şahıslar tarafından rengine gönderme yapılarak kahve, *kara su* (1923, s. 601) ve *siyah su* (1968b, s. 138) olarak anılır. Ayrıca incelediğimiz eserlerde halk dilinde şekerli kahvenin farklı adlandırılmalarına da rastlarız. Bir kahveci çırağı şekerli kahveye *nazik* (1923, s. 476), bir başkası ise çok şekerli kahveye *ağdalı* (1926b, s. 28) der.

Utanmaz Adam adlı romanda “*tahmiscilerin hınk deycisi*” (s. 218) deyimini geçer. **Günümüzde** “*kahve dövücülerin hınk deycisi*” olarak kullanılan bu deyim “yardakçı, yağcı, dalkavuk” manalarına gelir. Bu deyimde, dibekte kahve döven kişilerin tokmağı her vuruşunda çıkardığı “hınk” sesi ön plâna çıkarılmıştır. (Açıkgöz 1999, s. 145) Bir başka karşımıza çıkan deyim ise heyecanlanmak, coşmak manasında kullanılan “*kahve cezvesi gibi köpürüp taşmak*”tır. (1926b, s. 497)

Ehlikeyif, kahve zevkinin ürettiği terimlerden biridir ve ehlikeyiflerle ilgili birçok söz söylenmiştir. Bunlardan biri şudur:

Ehlikeyifin keyfini kim tazeler?

Taze elden, taze pişmiş, taze kahve tazeler. (Ergun 2014, s. 109)

Bir genç kızın elinden içilen taze kahvenin değerine vurgu yapan bu dizeleri *Nimetşinas* romanında genç bir hizmetçi olan Neriman’ın pişirip sunduğu kahveyi içen Sabire Hanım farklı bir şekilde söyler: “- *Ah ne tatlı pişirmiş! Ah ne tatlı pişirmiş! Bunun içine şeker attın mı; yoksa nazik parmakların dokunduğu için mi bu böyle tatlandı? Taze elinden içilen taze kahve, insanın içini tazelermiş... Yüreğim tazelendi, duydum... Yüzüm de tazelendi mi acep!*” (ss. 62-63) Bir diğer ehlikeyif dizelerini ise *Cehennemlik* romanının kahve ve enfiye tiryakisi kahramanı Senai Bey’den duyarız: “Şimdi gelsin kahve, duhan, enfiye... Görülürse görülür iş keyf ile.” (s. 103)

Kahveyi içtikten sonra kahveyi yapıp ikram eden kişiye teşekkür etmek gayesiyle bazı hayır-dua sözleri de söylenir. Yazarın **İki Damla Yaş** adlı tiyatro eserinde kahve ikram eden kişiye “*Ellerin dert görmesin*” (s. 13), **Şıpsıvdi**’de ise “*Zahmet oldu kızım, helâl et*” (s. 699) denilir. *Nimetşinas*’ta, Sabire Hanım kahveyi kendisine sunan Neriman’a “*Kahve gibi aziz ol gelinim... Kahve götürenlerin çok olsun!*” (s. 62) diyerek teşekkür eder.

SONUÇ

Yapılan tüm bu inceleme ve değerlendirmelerin ardından özetle denebilir ki, Hüseyin Rahmi Gürpınar; roman, hikâye ve tiyatro türünde kaleme aldığı eserlerde Türk kahve kültürü ve zevkini çok canlı bir şekilde aktarmayı başarmış, kahveyi gündelik

hayatın vazgeçilmez ve anlamlı bir ayrıntısı olarak ele almıştır. Bunu yaparken eserlerinin kurgusunu oluşturan olayları, mekânları, zamanları, toplumun muhtelif zümrelerine mensup şahıslarının birbirleriyle olan sosyal ilişkilerini ve etkileşimlerini olduğu kadar özellikle tiryaki olarak yarattığı şahısların kahve ile olan yadsınamaz bağlarını, kahvenin bu şahısların yaşam biçimlerine olan etkisini kullanmıştır. Aynı zamanda kahveyi sadece bir içecek olarak değil, kültürümüzün önemli yapı taşlarından biri olarak görmüş ve kahve ile ilgili yaşadığı dönemin usul, âdet ve geleneklerini zengin bir içerikle ve çeşitli yönleriyle eserlerine dâhil ederek sosyal hayatımızda ve günlük yaşantımızda kahve kültürünün önemine işaret etmiştir.

KAYNAKÇA

- Abdülaziz Bey (1995). **Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri - Toplum Hayatı (Âdât ve Merasim-i Kadime, Tabirât ve Muamelât-ı Kavmiye-i Osmaniye)**, Haz. Kâzım Arısan, Duygu Arısan Günay, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.
- Açıkgöz Namık (1990). “Kahve Etrafında Teşekkül Eden Edebî Kamuoyu”, **XI. Türk Tarih Kongresi Bildiriler Kitabı**, C. 3, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, ss. 1141-1164.
- Açıkgöz, Namık (1999). **Kahvenâme (Klâsik Türk Edebiyatında Kahve)**, Ankara: Akçağ Yay.
- Alver, Köksal (2004). “Edebiyatın Sosyolojik İmkânı”, **Edebiyat Sosyolojisi**, Ed. Köksal Alver, İstanbul: Hece Yay., ss. 13-22.
- Ayvazoğlu, Beşir (2016). **Kahveniz Nasıl Olsun? Türk Kahvesinin Kültür Tarihi**, 3. baskı, İstanbul: Kapı Yay.
- Bingül, İlyaz (2013). **Osmanlı’da Kahvehane ve Toplumsal Hayat Mekânları**, İstanbul: Gram Yay.
- Bostan, İdris (2001). “Kahve”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 24, Ankara: TDV, ss. 202-205.
- Demir, Erkan (2014). “Kahve-Mistik Bir Lezzetin Küresel Bir Tutkuya Dönüşümünün Kısa Tarihçesi”, **Türk Kahvesi Kitabı**, Ed. Emine Gürsoy Naskali, İstanbul: Kitabevi, ss. 3-24.
- Ergun, Pervin (2014). “Türk Kahvesi Söylenceleri”, **Türk Kahvesi Kitabı**, Ed. Emine Gürsoy Naskali, İstanbul: Kitabevi, ss. 103-116.
- Georgon, François (1999). “Osmanlı İmparatorluğunun Son Döneminde İstanbul Kahvehaneleri”, **Doğu’da Kahve ve Kahvehaneler**, Ed. Helene Desmet-Grégoire, François Georgon, Çev. Meltem Atik, Esra Özoğan, İstanbul: YKY, ss. 43-85.
- Giddens, Anthony (2012). **Sosyoloji**, Yay. Haz. Cemal Güzel, İstanbul: Kırmızı Yay.
- Göçgün, Önder (1993). **Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın Romanları ve Romanlarında Şahıslar Kadrosu**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi (1314/1897). **İffet**, İstanbul: İkdâm Matbaası.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi (1315/1899). **Bir Muadele-i Sevda**, İstanbul: İkdâm Matbaası.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi (1315/1900a). **Metres**, İstanbul: İkdâm Matbaası.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi (1316/1900b). **Tesadüf**, İstanbul: İkdâm Matbaası.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi (1319/1902). **Nimetsinas**, İstanbul: İkdâm Matbaası.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi (1327/1911). **Şipsevdi**, İstanbul: Mihran Matbaası.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi (1328/1912a). **Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç**, İstanbul: Mihran Matbaası.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi (1328/1912b). **Sevda Peşinde**, İstanbul: Selânik Matbaası.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi (1330/1915a). **Gulyabani**, İstanbul: Matbaa-i Hayriyye ve Şürekâsı.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi (1330/1915b). **Cadı**, İstanbul: Matbaa-i Hayriyye ve Şürekâsı.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi (1335/1919a). **Hakka Sığındık**, İstanbul: Matbaa-i Orhaniye.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi (1335/1919b). **Toraman**, İstanbul: Orhaniye Matbaası.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi (1335/1919c). **Hayattan Sahifeler**, İstanbul: Orhaniye Matbaası.

- Gürpınar, Hüseyin Rahmi (1336/1920). **Kadınlar Vaizi**, İstanbul: Orhaniye Matbaası.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi (1338/1922). **Son Arzu**, İstanbul: Orhaniye Matbaası
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi (1339/1923). **Tebessüm-i Elem**, İstanbul: Evkaf-ı İslâmiyye Matbaası.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi (1340/1924). **Cehennemlik**, İstanbul: Orhaniye Matbaası.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi (1341/1925). **Ben Deli miyim?**, İstanbul: Marifet Matbaası.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi (1926a). **Tutuşmuş Gönüller**, İstanbul: Marifet Matbaası.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi (1926b). **Billur Kalp**, İstanbul: Marifet Matbaası.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi (1927). **Evlere Şenlik Kaynanam Nasıl Kudurdu**, İstanbul: Orhaniye Matbaası.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi (1928). **Muhabbet Tılsımı**, İstanbul: Marifet Matbaası.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi (1929). **Mezarından Kalkan Şehit**, İstanbul: Marifet Matbaası.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi (1933a). **Şeytan İş**, İstanbul: Hilmi Kitaphanesi.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi (1933b). **Namusla Açlık Meselesi**, İstanbul: Hilmi Kitaphanesi.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi (1933c). **İki Hödüğün Seyahati**, İstanbul: Hilmi Kitabevi.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi (1934a). **Utanmaz Adam**, İstanbul: Hilmi Kitaphanesi.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi (1934b). **Tünelden İlk Çıkış**, İstanbul: Hilmi Kitaphanesi.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi (1935). **Eşkya İnde**, İstanbul: Hilmi Kitaphanesi.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi (1939). **Gönül Ticareti**, İstanbul: Hilmi Kitabevi.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi (1943a). **Gönül Bir Yeldeğirmenidir Sevdâ Öğütür**, İstanbul: Hilmi Kitabevi.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi (1943b). **Melek Sanmıştım Şeytanı**, İstanbul: Hilmi Kitabevi.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi (1945). **Ölüm Bir Kurtuluş mudur?**, İstanbul: Hilmi Kitabevi.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi (1946). **Dirilen İskelet**, İstanbul: Hilmi Kitaphanesi.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi (1948). **Dünyanın Mihveri Kadın mı, Para mı?** Hilmi Kitabevi, İstanbul.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi (1964a). **Kaderin Cilvesi (Başımıza Gelenler)**, İstanbul: Pınar Yayınevi.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi (1964b). **Deli Filozof**, İstanbul: Pınar Yayınları.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi (1968a). **Can Pazarı**, İstanbul: Atlas Kitabevi.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi (1968b). **İnsanlar Önce Maymun muydu?** İstanbul: Atlas Kitabevi.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi (1973a). **Ölümler Yaşıyor mu?** İstanbul: Atlas Kitabevi.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi (1973b). **Namuslu Kokotlar**, İstanbul: Atlas Kitabevi.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi (1973c). **Eti Senin Kemiği Benim**, 2. Baskı, İstanbul: Atlas Kitabevi.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi (1973d). **İki Damla Yaş**, İstanbul: Atlas Kitabevi
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi (1973e). **Tokuşan Kafalar**, İstanbul: Atlas Kitabevi.
- Hattox, Ralph S. (1996). **Kahve ve Kahvehaneler – Bir Toplumsal İçeceğin Yakındoğudaki Kökenleri**, Yay. Haz. Ayşen Anadol, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.
- Heise, Ulla (1996). **Kahve ve Kahvehane**, Ankara: Dost Yay.
- Kaplan, Mehmet (2002). “Türk Edebiyatı ve Türk Milletinin Kültürel Değerleri”, **Kültür ve Dil**, 15. baskı, İstanbul: Dergâh Yay., ss. 10-14.

- Keskin, Neslihan Koç (2014). “Kahve ile Bâde Âresinde 17. Yüzyıl Divan Şiiri”, **Türk Kahvesi Kitabı**, Ed. Emine Gürsoy Naskali, İstanbul: Kitabevi, ss. 27-42.
- Kuzucu, Kemalettin; M. Sabri Koz (2015). **Türk Kahvesi**, İstanbul: YKY.
- Moran, Berna (2000). **Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1**, 9. baskı, İstanbul: İletişim Yay.
- Schivelbusch, Wolfgang (2012). **Keyif Verici Maddelerin Tarihi. Cennet, Tat ve Mantık**, Çev. Zehra Aksu Yılmaz, Ankara: Genesis Kitap.
- Şemsettin Sami (2010). **Kamus-ı Türkî**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Tekin, Mehmet (2012). “Kahve Yemen’den Gelir”, **Değirmen - Edebiyat ve Düşünce Dergisi**, S. 32, ss. 34-43.
- Tez, Zeki (2012). **Lezzetin Tarihi**, İstanbul: Hayykitap.
- Toros, Taha (1998). **Kahvenin Öyküsü**, İstanbul: İletişim Yay.
- Türkoğlu, Sabahattin (1997). “Türk Kahvesi Araç ve Gereçleri”, *İlgi*, S. 89, ss. 21-27.
- Yıldız, Cengiz (2006). “Türk Kültür ve Tarihinde Kahve ve Kahvehaneler, **Türkler**, C. 10, Ankara: Yeni Türkiye Yay., ss. 635-639.

ÖZET

HÜSEYİN RAHMİ GÜRPINAR’IN ESERLERİNDE KAHVE VE KAHVE KÜLTÜRÜ

Kahve, toplumumuzda yüzyıllardır yoğun biçimde tüketilen ve her kesimin beğenisini kazanan keyif verici bir içecektir. Sosyolojik manada ise bir içecekten çok daha fazlasını ifade etmektedir. Zira hazırlanışı, pişirilme usulleri, sunuş biçimleri ve bunlara bağlı olarak kendi etrafında yarattığı birçok seremoni, teamül ve alışkanlıkla sosyal hayatımızın önemli bir kültürel unsurudur. Aynı zamanda konukseverliğin göstergelerinden biri ve dost sohbetlerinin sembolü olarak kabul edilmiştir. Birçok açıdan sıhhat verici olduğuna inanılarak şifa amaçlı kullanılmış ve halk hekimliğinde kendisinden faydalanılmıştır. Bunlar gibi birçok hususiyeti ile Türk kahve kültürü ve zevki, kendisi de kültürün bir parçası ve aktarıcısı olan edebî ürünlerde yer almıştır. Bu sebeple kahvenin sosyal hayatımızdaki yerinin, toplumsal ilişkilerimize etkisinin ve günümüzde unutulmaya yüz tutmuş veya unutulmuş kahve ile ilgili birçok âdet, gelenek ve göreneğin tespiti için edebiyata başvurmak gereklidir. Hüseyin Rahmi Gürpınar, eserlerinde toplumumuzun sosyal hayatının ve gündelik yaşantısının farklı görünümlerini, kültürel değerlerini ve zenginliklerini ayrıntılarıyla yansıtan bir yazardır. Bu zenginliklerden biri de kahve kültürüdür. Bu da çalışmamızın çıkış noktası olmuştur.

Bu çalışmada Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın roman, hikâye ve tiyatro türünde kaleme aldığı eserlerde kahve ve kahve kültürü ile ilgili unsurlar tespit edilmiş; ardından kahve pişirme

usulleri, ikramı, içimi, tüketim alanları ve biçimleri ile faydalarına dair birçok maddî ve manevî unsur tasnif edilerek ve çeşitli örneklere başvurularak değerlendirilmiştir. Böylece Hüseyin Rahmi gibi üretken ve içinde yaşadığı toplumun hususiyetlerini başarılı bir şekilde eserlerine aksettiren bir yazarın gözünden ve kaleminden kültürel miraslarımızdan biri olan kahvenin cemiyet hayatımızdaki yeri, sembolik değeri ve sosyolojik konumu ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hüseyin Rahmi Gürpınar; kahve; kahve kültürü; içecek kültürü

ABSTRACT

COFFEE AND COFFEE CULTURE IN THE WORKS OF HÜSEYİN RAHİMİ GÜRPINAR

Coffee is a pleasurable drink that has been consumed extensively for centuries by every part of our society, receiving great appreciation. Socially, however, coffee means much more than just a drink. Because; its preparation, its brewing, its service and the many rituals it creates around itself, its behavior patterns and its habits are an important cultural element of our social life. At the same time, it is considered as one of the demonstrations of hospitality and a symbol of friendly conversations. In many ways, it was believed to have healing qualities and it was benefited in the folk medicine vastly. With many specialties such as these, Turkish coffee culture and taste have taken its place in literary works which by themselves are a part of the culture and in some ways mirror of the society. For this reason, it is necessary to refer to the literary works in order to determine the place of coffee in the social life of our society, its effect on our social relations, and many customs and traditions related to today's tend to be forgotten or already forgotten coffee. Hüseyin Rahmi Gürpınar is known as an author that reflects different aspects of the social life and daily life of our society, its cultural values and its riches in detail in his works. One of these riches is the coffee culture. This has been the starting point of our work.

In this study, elements related to coffee and coffee culture were determined in the works of Hüseyin Rahmi Gürpınar which were written in the format of novels, short stories and plays; followed by classification of a variety of material and spiritual elements relating to coffee brewing methods, its service, the way it was enjoyed, its consumption areas and forms and their benefits, and all are assessed in reference to various examples. Thus, it was attempted to unveil the place, symbolic value and sociological position of coffee, one of our cultural heritages, from the perspective and the pen of a productive writer such as Hüseyin Rahmi Gürpınar, who reflects characteristics of the inhabitants of the society very successfully in his works.

Keywords: Hüseyin Rahmi Gürpınar; coffee; coffee culture; culture of beverages